

ben: a *Hé kozákok*-ban, *Az idegen leány*-ban és ebben a legutóbbi könyvében ő is a háború utáni világlélek megszólaltatója lett. Ha stílusában megmarad egyszerűnek, harmatosnak, sokszor szinte vidékies bájunak, mint minden igazán nagy ösztönös írói lélek, korának nagy lelkiválságai őt is átjárják. Egy-egy hangja még Mikszáthék és Jókaiék korából való, mégis egyike ő a legmodernebb elbeszélőknek.

Nem véletlen az, hogy ő, a mai magyar irodalom egyik legegypikusabb tehetsége kétszázharminchat oldalon olyan regényt ír, melyben az elbeszélő elem egészen másodrendű, a belső lírai elemekkel szemben. És ez a lírai Komáromi semmivel sem marad el a régi elbeszélő Komáromi Jánostól. Olvaszuk csak el a regény első és utolsó fejezetét, alig találunk Komáromi írásai-ban ezekhez hasonlót. Hogy együtt-szorongunk itt az íróval, amint az óra ketyeg, amilyen rémült csendben hallgatunk mi is: hisz az ifjúság eltűnését, az idő mulását, a nagy-nagy egyedülvalóságot érezzük ebben a szorongó csendben. Az óra ingája jár és minden tiktakolásában mi is érezzük: közelebb vagyunk a sírhoz. «Nagyon egyedül vagyok», mondja utolsó mondatában az író, és mi is valami nagy-nagy egyedülvalóság érzésével tesszük le a könyvet. O. Gy.

A szkepticizmus. Különösen Franciaországban a múlt század végén és XX. elején a gondolkodóknak egy érdekes típusa keletkezett. Később más országokban is hatott a példa: nálunk is akadtak képviselői ennek a gondolkodásmódnak. Ez a korát olyan jól kifejező szellemi áramlat a szkepticizmus. A három ismertebb szkepticus gondolkodó három típust jelöl meg: A fölényesen gúnyosat, mint Anatole France, aki büszke kételyeire és mindenkit megvet, aki hisz valamiben; a jókedvűt, mint Renan, aki kételyeit mulatságosaknak tartja és örömmel foglalatostokodik velük; vagy a szomorút, mint Lemaître, aki kényelmetlenül érzi magát állandó tépelődése közepe és szabadulni szeretne tőle. Lemaître kritikái közül most adott ki néhányat a «Világkönyvtár» Salgó Ernő fordításában.

Lemaître mélységesen szomorú. Sőt úgy érzi, hogy a szkepszis és a szomorúság szétválaszthatatlan. Renanról szóló tanulmányának az a célja, hogy meg-

magyarázza azt a számára lehetetlennek látszó esetet, hogy Renan szkepszise mellett is jókedvű. Végül is úgy találja, hogy Renan jókedve független szkepszisétől és csak egyéniségéből ered. Bourget-ről beszélve pedig így nyilatkozik a pesszimizmusról: «Minden ember, ki gondolkodik az emberi sorson és megérthetetlennek találja azt és akiben, hogy megerősödést mértsen belőle, nincs meg se a keresztény hit, se a naiv bizalom a haladásban, pesszimizmának mondható. Ha meggondolja az ember, már az maga, hogy mit sem értünk a világból és semmiféle magyarázatot se tudunk reá, elegendőképpen fájdalmas». (216. l.)

A szomorúság mellett a szkepszis másik jellemző eleme a mindenben való kételkedés. Semmi sem biztos, mindent meg lehet kritizálni, nincs abszolút igazság, nincs tekintély, minden relatív: az elv különböző kifejezése. Mivel bizonyos igazság nincs, a legkisebb, legjelentéktelenebb részlet is döntő fontosságú lehet. Ez a kor a nuance-ok, az árnyalatok kora, amelyben a különböző szkeptikusok nagy szenvedéllyel vadásszák a «finom megfigyeléseket», a «jellemző részleteket».

A részleteket azonban nem azért nyomozza a szkepticus, mert fontosak az egész szempontjából, hanem a kicsinyiségek súlya megnő, mert a nagy, az egész sem fontos. Azért hangsúlyozódik jobban a részlet, mert sem az egész, sem a részlet nem fontos. Általában semmi sem fontos; nem is bizonyos, hogy részlet az, amit részletnek nézünk. Ezért nagy különbség van a szkepticus és az epigon skolasztikus szórészálhasogatása között. Az epigon skolasztikus azért hasogatja a szórészálát a nagyszerűen felépített thomista logika baltájával, mert egyrészt szükségesnek tartja, hogy a szórészál is elhasíttassék, másrészt bámulja fegyverét és mindenáron használni akarja. A szkepticus is bámulja az analízis boncolókését és csak azért használja, mert különben az a meggyőződése, hogy a szórészálhasogatás épügy nem vezet célhoz, mintha gerendát hasogatna. A cél: az igazság így is, úgy is elérhetetlen.

A szkepticizmussal az emberi gondolkodás lemond céljáról, ami után megszületése óta törekedett, az igazság megismeréséről. Helyette maga a gondolkodás lesz a cél. Nem az a fontos, amit állít valaki, hanem ahogyan állítja. Nisardról ezt mondja Lemaître: «... Tör-

télnelme szigorúan egységes munka. Roppant rendszeres és kiváltképen részrehajló és hiányos; de mily érdekes Nisard elméje! Mily finom, mily csiszolt és mily lenéző!» Taineről pedig így nyilatkozik: «Taine *Történelme* kiváltképen rendszeres, részrehajló és hiányos; de mily érdekes Taine zsenije! Az általánosítás mily hatalmas ereje és a színezés mily bővelete lakozik a költő-logikus művében!» (205. és 206. l.) Vagyis Nisard-nak és Taine-nek nincs igaza, de szépen nincs igaza. Nem is az a fontos, hogy igaza legyen, hanem csak az, hogy csiszoltan, finoman fejezze ki gondolatait, hogy gyönyörűséget szerezzen magának a gondolkodónak is, meg annak is, aki olvassa. A gondolkodás célja tehát valamilyen esztétikai ízű gyönyörködtetés az igazság feltárása helyett. Bizonyítani nem kell, nem is lehet az állításokat, csak fel kell őket ismerni. Ezért érvelhet egyik helyen Lemaître a következőképpen: «Támogatom pedig állításomat főként azzal, hogy ezt hiszem». (86. l.)

A szkepticizmus egy másik jellemző eleme az önmagában való gyönyörködés. Lemaître tudja, hogy szkepticizmusa szomorúvá teszi, de erre a szomorúságra is büszke. Büszke azonkívül hitetlenségére; mindenben való kételkedését valamilyen kiválóságnak tartja, mely kiemeli embertársai közül. Kérkedik azzal, hogy nem bizonyít semmit, csak impresszióit közli, hogy nem becsüli semmire az igazságot, hogy a gondolkodást játékká süllyeszti le. Józan eszű ember nehezen értheti meg ezt a büszkeséget, a szkepticizmussal való kérkedést, amely a ferméketlenség, az emberi tehetetlenség bevallása. A kor általános felfogásának következménye, hogy az emberi gyöngeség érdemszámba megy.

Ez a felfogás a forradalmi szellemből eredt. A forradalmi szellem lényege az újítás vágya, amivel együtt szokott jární minden réginek megvetése, lerombolni akarása. Miután az európai forradalmak néhány üdvös újítást hoztak be, programmjuk megvalósítható részét megvalósították, a tovább munkáló forradalmi szellem már csak rombolni tudott. A rombolás öncél lett; nem azért destruáltak, hogy helyet adjanak a jobbnak, hanem magáért a destrukcióért. Ebben az időben a lángelme, a kiválasztottság jele volt a rombolni vágyás. Tehát a szkepticizmus is a rombolás egyik leghatéko-

nyabb alakja, erényszámba ment ebben a beteg korban.

A szkepticizmus másik oka szintén a korszellem egyik jellemvonása, de még régebbi eredetű. A kereszténységtől való elfordulás, amely a renaissance-szal kezdődik, a szkepticizmusban fejeződik be. Mással nem is végződhetett, mint ezzel a szomoró, lemondó gesztussal. A nyugat-európai kultúra szülőanyja és lényege a kereszténység. Amikor elszakad tőle, úgy jár, mint a levegőbe vetett búza: nem terem.

Sok érv kínálkozna a szkepticizmus ellen, de ma már, amikor egész Európa visszhangzik a konzervatívizmus, a kereszténység, általában az egészséges építő akarat mind több győzelmet arató újjászületésétől, fölösleges cáfolni őket. Néha szinte komikusan elavultak. Például Lemaître a «Végző királyok» című tanulmányában ezt írja: «A régi rend mindenütt ingadozik. A latin népek már felkészültek. Azt hallom, Spanyolország csak lovagiaságból, egy asszony és egy gyermek iránt való tiszteletből túri a királyságot. Ami Olaszországot illeti... tessék csak bevárni a végét a hármás szövetségnek, mely bizonyára nem fog örökké tartani...» (197—198. l.) A hármás szövetség csakugyan nem tartott örökké, de az a kor is elmúlt, amelynek jövőt illető képzelgéseit épen Olasz- és Spanyolország fejlődésében az ellenkezőjére fordította. A világháború valahogyan meggyorsította az események lefolyását, ezért tűnik fel Lemaître oly mélységesen elavultnak szkepticizmusával együtt. A háború után felnőtt nemzedék számára szinte érthetetlen az a nagy befolyás, amelyet Renan, France vagy Lemaître gyakoroltak apáik, vagy talán csak idősebb bátyjaik nemzedékére. Ma már más szelek fújnak, mások az ifjúság ideáljai. A háború előtti egységesen forradalmi francia ifjúság két, legalább is egyenlő pártra szakadt és az újítók az ezerszer kigúnyolt konzervatívizmusra meg kereszténységre esküsznek. Renan, France, Lemaître szkepszise, finom iróniája és demokratikus habonái a múlté, az új ideálok az egészség, a cselekvés, a szilárd meggyőződés apostolai.

A magyar kiadót nem akarjuk politikai célok követésével megvádolni, de legalább is a szó rossz értelmében vett konzervatív, maradi szempontból válogatja ki a «Világkönyvtár» sorozatában megjelenő könyveket. Kayserling é Eucken kivételével összes, a háború

óta megjelent kiadványai a régi demokráta-liberális világnézetet terjesztik. A háború előtt a sorozat favoritjai Ferrero és France voltak. Abban az időben csakugyan divatozott ez a két név, de miért kell ma az elkeseredetten pozitivistá Lamprechtet fordítani, akit már régen méltó helyére szorítottak német kartársai, vagy miért kell lefordítani a hazájában harmadrangúnak tartott Le Bon-t, hol van a mai filozófia Emersontól, amikor már Bergson is elavult és ki beszél ma, Thibaudet, Maurras, Massis, Léon Daudet kritikáinak korában Lemaître szkeptikus elme-futtatásairól? A korral való haladást, több modernséget kérünk a különben tiszteletreméltó kiadvályaival, amelynek a háború előtt igazán fejlett érzelme volt a divatos eszmeáramlatok felfogása. *Fabián István.*

A Napkelet Lexikona. Két kötet. Kiadja a Magyar Irodalmi Társaság. Budapest 1927. A Napkelet Lexikona már a megjelenése óta eltelt rövid idő alatt is sok-sok ezer példányban áradt szét a művelt magyar közönség között és rövidesen sikerült magát a kis családi könyvtárakban nélkülözhetlenné tenni. Régi, nehezen érzett hiányt pótol. A nagy, sokkötetes lexikonok, melyek komoly alapossággal, tudományos felkészültséggel szerkesztődtek és melyeket egy boldogabb és nyugodtabb nemzedék állított be még a magyar család könyvesszekrényébe, az idők szédületes változása alatt elavultak. Ma már nemcsak a technika fejlődött mérföldes léptekkel (ki hallott csak két évtizeddel ezelőtt is rendszer légi közlekedésről vagy rádióról!), nemcsak a szellemi élet arculatja változott meg, hanem — sajnos, a magyarság óriási veszteségére — egész európai berendezésünk és államéletünk. A régi lexikonok már csak a multra nézve használhatók. Az egyetlen nagy magyar lexikon az elszegényedett középosztály számára alig hozzáférhető, legfeljebb közkönyvtárakban, az a pótlék pedig, melyről üzleti élelmesség sietve gondoskodott különböző kézi lexikonok formájában, nem való magyar család asztalára, mert a lexikon nemcsak ismeretanyagot közvetít, hanem világnézetet is ad és irányít. Azért volt fontos, hogy a Magyar Irodalmi Társaság megajándékozta a magyar közönséget kétkötetes kézi lexikonjával. Bevezetésében önérzeten hangoztatja a szerkesztő, «hogy a

nemzeti érzésű magyar intelligencia számára a modern élet eszméinek és a tudományok új eredményeinek útvesztőjében» kíván kalauzul szolgálni és nyíltan kijelenti, hogy «fölvének következetes keresztülvételéből folyik, hogy elsősorban az alkotó világnézet képviselőit, eredményeit és elveit ismerteti. Közönségével a másik tábor irányait és jelentősebb alakjait is megismerteti s vagy állást foglal velük szemben vagy pedig, amennyiben komoly értekekről van szó, elismerésben részesíti».

A lexikonnak tüzetes áttanulmányozása meggyőző arról, hogy a szerkesztőség ígéretét be is váltotta. Világnézeti és magyar nemzeti felfogása nem vezet el fogultságra, magasabb szempont ez, ahonnan egész mai ismeretanyagunkat áttekinti. Munkatársai között ott találjuk az egész magyar szellemi élet elitjét, amely teljes tudatában volt a vállalt feladat fontosságának. A több mint harmincezer címszóban keresve sem lehet egy téves adatot sem találni. Kisebbségi aránytalanságok természetesen elkerülhetetlenek voltak, de az ilyen lexikonok igazán nem lehet a mérőszalaggal megbírálni. Legfőbb értéke azonban a lexikonnak nem is a sokoldalúsága, az emberi élet minden ágára való kiterjedése, hanem nemzeti szelleme, mely összegyűjti mindazt, ami magyar érték. Ahol — bármely idegen területen is — magyar kapcsolatot vél találni, azt szertettel kutatja fel. Elkallódott vagy elfeledett magyar értékeket elevenít meg, meglevő és elismert magyar értékeknek pedig kijelöli helyét. Pozitív szellemű és nemzeti felfogása nem merül ki az ellenkező szelleműség meddő kritikájában. Mindig az egyetemes magyarságot nézi és noha nem térhet természetesen napirendre fájdalmas széttagoltságunk felett, megteremt az elszakított magyarság kapcsolatát. Az erdélyi és felvidéki magyarság szellemi élete különösen jelentős szerepet nyer benne. És amellett felöleli az egész nyugati kultúrát is minden jelentősebb értékével, megteremt a Kelet és Nyugat szintézisét. Sokat foglalkozik a művészet kérdésével, amire már gazdag szövegközi ábrái és műmellékletei is csábítják, de itt is a legnagyobb teret a magyar művészet elemzése kapja, amely a lexikonnak egyik legszebb fejezete.

A Napkelet Lexikona az első gyökeresen magyar lexikon, mely egyetemes